

“Visszafoglalni az utcát!”: a tiltakozások elnyomása és kriminalizációja a világban

Bevezető

2010 júniusában kanadaiak százezrei vonultak Toronto utcáira, hogy békésen tiltakozzanak a G20-találkozó ellen, melyre a belváros nagy részét bekerítő megerősített kerítés mögött került sor. Szombat este, azon a hétvégén, amikor a Találkozó zajlott, a torontói rendőrség rangidős tisztje kiadta a parancsot: „*Visszafoglalni az utcát!*” 36 óra leforgása alatt több mint 1000 embert – békés demonstrálókat, újságírókat, emberi jogi megfigyelőket és belvárosi lakosokat – tartóztattak le és vettek őrizetbe.

Jelen kötet címe ebből a kezdeti rendőri parancsból származik. A cím egy igen aggasztó kormányzati reflexnek a szimbóluma: azt a viszonyulást jelzi, mely során az alapvető demokratikus jogokat – a tiltakozáshoz való jogot – gyakorló egyének fenyegető veszélyforrásként tűnnek fel, ami kemény kormányzati fellépést követel meg. A kötetben bemutatott kilenc esettanulmány, melyeket különböző országokban tevékenykedő emberi jogi és polgárjogi szervezetek készítettek, az egyes nemzeti kormányok békés tiltakozásokra adott reakcióinak friss példáival szolgál. Az esettanulmányok a szükségtelen jogi korlátozásoknak, a diszkriminatív fellépéseknek, a szervezők üldözésének és az erőszak indokolatlan – olykor halálos kimenetelű – alkalmazásának eseteit dokumentálják.

A kötetben közreműködő kilenc szervezet a demokratikus jogokat és szabadságokat védelmezi négy kontinens kilenc országában. Azokban az országokban, amelyekben szervezeteink működnek, az államok az emberi jogok védelmének és előmozdításának előnyeit visszanyeső összefogott erőfeszítésekkel vannak elfoglalva – és ezeket az erőfeszítéseket gyakorta szorosán követik a tiltakozáshoz való jogra ható korlátozó, azt lerontó intézkedések. Pedig a társadalmi mozgalmak világszerte változtatásra és az autoriter politika előretörésével szembeni ellenállásra ösztönöznek; emberek tucatjai, százai, ezrei, sőt százezrei vonulnak az utcákra és foglalják el a nyilvános tereket. A világ déli, vidéki részein a követelések sokszínűsége figyelhető meg, legyen szó a termőföldhöz való hozzájutás követeléséről vagy a természeti erőforrások olyan kizsákmányolásával szembeni ellenállásról, amely veszélyezteti az őshonosok vagy a földet művelők területeit. A városokban a lakáshiány vagy a közszolgáltatások hiánya lobbantja lánggra a tiltakozást és a felfordulást. Még a fejlett gazdaságú országokban is aggasztó feszültségeket vált ki a gazdaság szűkülése, a globalizáció és a bevándorlók társadalmi és politikai kirekesztése. A diákmozgalmak szerte a világon követelik az oktatáshoz való jogot.

A történelem arról tanúskodik, hogy azoknak az alapjogoknak a jó részét, amelyekkel mi itt és most rendelkezünk, az előző generációk kitartó utcai tiltakozásainak eredményeként szereztük meg: a gyerekmunka tilalma, az etnikai egyenlőség felé tett lépések, a nők szavazati joga – hogy csak párat említsünk – mind e követelések nyilvános kifejezésével

váltak valóra. Ha a véleménynyilvánítás szabadsága a demokrácia panaszfóruma, akkor a tiltakozás és a békés gyülekezés joga a demokrácia hangosbeszélője. Ez a szegények és a marginalizált társadalmi csoportok eszköze – azoké, akik nem férnek hozzá közvetlenül a hatalom és a befolyás eszközeihez, azoké, akik kénytelenek kimenni az utcákra, hogy hallassák a hangjukat.

Sajnos éppen ezek azok a jogok, amelyeket gyakran megsértenek. Szervezeteink számos alkalommal voltak tanúi a tiltakozások közvetlen állami elfojtásának: tömeges letartóztatásoknak, törvénytelen fogvatartásoknak, az erőszak jogtalan alkalmazásának, veszélyes vegyi anyagok bevetésének, tüntetőkkel és kívülállókkal szemben egyaránt. Más esetekben az állami fellépés kevésbé látványos: a tiltakozó mozgalmak megnövekedett kriminalizációja, a felvonulások megtiltása, adminisztratív akadályok gördítése a tiltakozások elé, vagy a tiltakozók és vezetőik büntetőjogi üldözése.

Jelen kötet igyekszik megválaszolni néhányat azon kérdések közül, amelyek az államnak a tiltakozáshoz és gyülekezéshez való jog védelmével kapcsolatos felelősségéről szóló nyilvános vitában felmerülnek. Kilenc esettanulmányt írunk le kilenc országból arról, hogy a kormányok hogyan reagálnak a tiltakozás és a békés gyülekezés különböző változataira.

Az Argentínából, Dél-Afrikából, az Egyesült Államokból, az Egyesült Királyságból, Egyiptomból, Izraelből, Kanadából, Kenyából, Magyarországról származó esetek mindegyike egyedi kontextusba ágyazott egyedi kormányzati fellépésről szól. Az ügyek az erőszak eltúlzott, sérülést vagy halált eredményező használatát, a diszkriminatív bánásmódot, a tiltakozók vezetőinek kriminalizációját, a demokratikus alapjogoknak jogszabályokkal és adminisztratív procedúrákkal való elfojtását példázzák. Annak ellenére, hogy az esetek különböző országokból származnak, tartalmilag különböző ügyekről szólnak és eltérő társadalmi kontextusba ágyazódnak, számos közös vonás figyelhető meg bennük.

Számos esettanulmány a rendőri erőszak százak sérülését vagy halálát eredményező aránytalan és jogszerűtlen alkalmazását dokumentálja. Az amerikai ACLU (*American Civil Liberties Union*) által bemutatott ügy a Puerto Rico-ban a tiltakozók elleni rendőri brutalitás esetét eleveníti föl, ahol a tüntetőkkel szemben közvetlen testi erőszakot alkalmaztak, alacsonyan szálló helikopterekről pedig mérgező vegyszert permeteztek több száz békés demonstrálóra. Az egyiptomi EIPR (*Egyptian Initiative for Personal Rights*) 2011 novemberének azt a hat napját meséli el, amikor a rendőrség több ezer könnygáz-bombát lőtt közvetlenül a tömegekbe, számos fulladásos halált okozva ezzel, azok halálán túl, akik golyók vagy puskasörét áldozataivá váltak. Egy alkalommal a rendőrség egy épületbe lőtt be könnygázt, majd lezárta az ajtókat és az ablakokat, megfojtva ezzel a bennlévőket. Kenyában a 2013-as választások idején a rendőrség által alkalmazott testi kényszer és fegyverhasználat többek halálát és többtucatnyi sebesültet hagyott maga után. Argentínából pedig a CELS (*Centro de Estudios Legales y Sociales*) írja le, hogy a rendőrség válogatás nélkül lőtt éles lőszerrel azokra a legszerencsétlenebb buenos aires-i családokra, akik a város túlnépesedett külvárosából arra vetemedtek, hogy békésen elfoglaljanak egy bekerítetlen földterületet.

Ezek az ügyek együttesen azt illusztrálják, amikor a társadalmi és politikai vélemények kifejezését célzó, nagytömegű, békés gyülekezésekre halálos eszközök és halálos

kimenetelű erőszak alkalmazásával válaszolnak. Egyaránt okozott halált és sérülést az éleslőszerek bevetése és az úgynevezett „nem-halálos” eszközök használata – e kifejezést azonban mi kifejezetten elvetjük. A könnygáz belélegzése és az egyéb kevésbé-halálos fegyverek alkalmazása által okozott számos haláleset és sérülés világosan demonstrálja annak sürgető szükségét, hogy egyértelművé tegyük és kiterjesszük a jogi szabályozás hatályát ezekre a kényszereszközökre. Ugyancsak feltűnő, hogy az erőszak e dokumentált eseteihez gyakran társul a felelősségre vonás elmaradása. Az igazságszolgáltatás – úgy tűnik – sok országban nem hajlandó vagy képtelen arra, hogy komolyan vegye a közhatalmat gyakorlóknak a döntéseikért való elszámoltathatóságához szükséges nyomozómunkát.

További fejezetek dokumentálják a demonstrációkat szervező társadalmi vezetők és közösségi tagok rendőri zaklatását és kriminalizációját. Az izraeli ACRI (Association for Civil Rights in Israel) például annak a közösségi aktivista és gázai lakos Bassam Tamiminek a küzdelmét mondja el, aki több mint 13 hónapot töltött börtönben békés, kizárólag expresszív tevékenységek kifejtése miatt.

Kanadából a CCLA (Canadian Civil Liberties Association) írja le, hogy egy diákvezért a bíróság megsértése miatt állítottak bíróság elé – és találtak bűnösnek –, miután azt mondta újságírók előtt, hogy szerinte a diákok jogszerűen szórólapoznak az egyetemeken. Argentínában pedig utóbb feljelentették azokat a társadalmi vezetőket, akiknek meghatározó szerepük volt abban, hogy a társadalmi krízis kritikus szakaszában tárgyalások kezdődjenek a hatóságokkal. Résztvételüket a tárgyalási folyamatban bizonyítékként használták fel annak alátámasztására, hogy irányítani tudták azokat, akik részt vettek az eseményen, és hogy bűncselekmények elkövetésére bujtottak fel másokat.

Ezek az esetek azt mutatják, hogy az igazságszolgáltatás nemcsak túl gyakran mulasztja el a végrehajtó apparátus jogszerűtlen cselekedeteiért való felelősséget megállapítani, hanem alkalmasint képes a demonstrációkat és társadalmi szerveződések elnyomó erőként működni. Azoknak, akik elég bátrak ahhoz, hogy békés tiltakozást vezessenek vagy különvéleményt fogalmazzanak meg, túl gyakran kell ahhoz is elég bátornak lenniük, hogy ezt követően még feljelentéssel és hatósági őrizettel is szembenézzenek. Megbecsülni is nehéz, milyen dermesztő hatása van az ilyen üldöztetésnek a társadalmi mozgalmak jelenlegi és jövőbeli vezetőire.

A társadalmi különvéleményekre adott kormányzati reakciókra szeptember 11. következményei is rányomják a bélyegüket. Számos ország léptetett életbe széleskörű antiterrorista törvényeket, ám az idő múlásával egyre nagyobb a kockázata annak, hogy a kihallgatás, megbilincselés, motozás vagy őrizetbe vétel eszközeit békés politikai tevékenységek és hazai tiltakozások ellen fordítják. A *Liberty* esettanulmánya arra példa, hogy az Egyesült Királyság terrorellenes törvényeit hogyan használták fel békés fegyverkezés-ellenes tüntetőkkel szemben. Az angol közvélemény számára csupán akkor derült ki, hogy London egész belvárosa sok éven keresztül fokozott terrorizmusveszély miatti készültség hatálya alatt állt, és hogy ez jelentősen kiterjesztett kutatási és őrizetbe vételi felhatalmazást biztosított a rendőröknek, amikor a *Liberty* pert indított az e jogosítványokkal való visszaélések ellen. Nem meglepő, hogy a feketékkel, ázsiaiakkal és minden látható kisebbségi csoporttal szemben aránytalanul és önkényesen éltek ezzel a korlátlan felhatalmazással.

Végül a TASZ (Társaság a Szabadságjogokért – *Hungarian Civil Liberties Union*) és a dél-afrikai LRC (*Legal Resources Centre*) esettanulmányai azt demonstrálják, hogy még a tiltakozáshoz való jog gyakorlását szabályozó törvények léte is meg tudja könnyíteni a jogfosztást és a diszkriminációt. Mindkét országban a társadalmi csoportoknak a bíróságig kellett elmenniük azért, hogy kikényszerítsék a kormánytól alapvető demokratikus jogaik gyakorlásának lehetőségét. A hatóságoknak a legkevesebb mérlegelést engedő jogszabályok is alkalmazhatók úgy vagy értelmezhetők oly módon, hogy korlátozzák vagy csökkentik a társadalmi csoportok cselekvéseinek vagy véleménynyilvánításának hatását – különösen azon csoportokét, amelyek sérülékenyek, vagy könnyen válnak diszkrimináció áldozatává. Nyilvánvaló, hogy a kormányok a tiltakozásokkal elkerülhetetlenül együtt járó rendbontás vagy kényelmetlenség lehetősége láttán is túl gyakran reagálnak egy demonstrációra úgy, hogy inkább a betiltására törekednek, mintsem elősegítenék a megtartását.

Az esettanulmányok mindegyike azt mutatja, hogy a civil szervezetek milyen integratív szerepet töltenek be e demokratikus alapjogok biztosításában. A kötetben közreműködő civil szervezetek mindegyike tudja, hogy egy demokratikus társadalomnak nem csak tolerálnia kell a társadalmi részvételt és a tiltakozást, hanem aktívan elő is kell mozdítania. Mindegyik szervezet azon meggyőződés alapján működik továbbá, hogy az egyének és a csoportok tiltakozáshoz való jogát meg kell védeni, függetlenül a tiltakozás okától vagy tárgyától. A kritikus hangokat meg kell hallani, és ehhez mind a jogi, mind a fizikai teret meg kell adni.

Ajánlások

1. ajánlás:

A kevésbé–halálos fegyverek használatára vonatkozó szabályozás kiterjesztése.

- A kormányoknak ki kell alakítaniuk, illetve fejleszteniük kell a kevésbé–halálos fegyverek rendőrségi használatát szabályozó hazai és nemzetközi jogszabályi környezetet, különös tekintettel a tiltakozó megmozdulások során való alkalmazásuk korlátaira.
- A nem halálos fegyverek alkalmazását alapos, független, tudományos vizsgálatoknak kell megelőznie, melyek alátámasztják a fegyverek kevésbé–halálos mivoltát, egészségre gyakorolt hatását.
- A szigorú használati szabályoknak és a rendőrség képzésének alapos, független, tudományos kutatásokra kell támaszkodnia, és rendszeres felülvizsgálatokkal is biztosítani kell a szabálykövetést, valamint a szabályok és a képzés aktualitását.

2. ajánlás:

A tüntetőket megillető emberi jogi védelem határait pontosabban és egyértelműbben kell meghatározni.

- Az államoknak explicit módon meg kell erősíteniük, hogy azokat a tiltakozásokat is egyaránt megilleti a békés gyülekezés joga, amelyek „nem teljesen jogszerűek”.
- Az államoknak explicit módon el kell ismerniük, hogy a szabad gyülekezés jogát gyakorló egyéneket akkor is megilleti a védelem, ha a tömegben mások erőszakos cselekményeket követnek el.
- Az államnak a szabad gyülekezés korlátairól szóló kijelentéseit annak megerősítése kell kísérje, hogy más emberi jogi normák, ideértve az állami kényszeralkalmazás korlátait, továbbra is érvényben vannak.

3. ajánlás:

Nagyobb figyelmet kell fordítani a tiltakozás jogának törvényi és adminisztratív korlátaira, és folyamatos ellenőrzésnek kell azokat alávetni.

- Az államoknak felül kell vizsgálniuk a hazai törvényi szabályozást, biztosítandó, hogy bármely, a tiltakozást korlátozó adminisztratív vagy törvényi szabályozás egyértelműen szükséges és arányos legyen.
- A tiltakozások korlátozására felhasználható minden jogszabálynak explicit módon ki kell mondania, hogy az állam feladata a tiltakozáshoz való jog gyakorlásának elősegítése.
- A kormányoknak gondosan ellenőrizniük kell e jogszabályoknak és politikájuknak az érvényesülését, hogy biztosítsák: nem diszkriminatív vagy szükségtelenül korlátozó módon alkalmazzák őket.

A Jelentésről

Ezt a jelentést tíz, különböző országokban működő emberi jogi szervezet készítette, melyek az *International Network of Civil Liberties Organizations* (INCLO) néven működnek együtt. A tagszervezetek saját országukban kifejtett tevékenységük során évtizedes tapasztalatokat halmoztak fel az emberi jogok védelmében. Mindegyik szervezet több emberi jogi területet felölelő tevékenységi körrel rendelkezik, több társadalmi csoportot érintően működik, hazai eseményekre összpontosít, és független a kormányzattól. A stratégiai perlés, a törvényhozás befolyásolása, a társadalmi felvilágosítás és a civil szerveződés együttes eszközeivel dolgozunk országainkban azon, hogy megvédjük mindenkinek a jogait.

A jelentés megírásában az alábbi kilenc szervezet vett részt: American Civil Liberties Union (USA), Association for Civil Rights in Israel (Izrael), Canadian Civil Liberties Association (Kanada), Centro de Estudios Legales y Sociales (Argentína), Egyptian Initiative for Personal Rights (Egyiptom), Társaság a Szabadságjogokért (Magyarország), Kenyan Human Rights Commission (Kenya), Legal Resources Centre (Dél-Afrika), Liberty (Egyesült Királyság). Az Irish Council for Civil Liberties (Írország), a tizedik INCLO-tag, végezte a jelentés szerkesztési munkálatait.

A jelentés részben a Nyílt Társadalom Alapítvány és a Ford Alapítvány támogatásával készült.

2013. október